

נטילת איברים להשתלה מנידונים למוות בסין – קריאה להפסקת השותפות הישראלית בתהליך

יעקב לביא

היח' להשתלות לב, המח' לניתוחי לב, מרכז רפואי שיבא, תל-השומר והפקולטה לרפואה סאקלר, אוניברסיטת תל-אביב

השתלת לב בסין, זכה לפירסום נרחב בתקשורת וגרם לגל של פניות מצד מועמדים נוספים להשתלת לב לנסוע לסין בעקבותיו. עד לכתיבת שורות אלה עברו בסין חמישה חולים ישראלים נוספים השתלת לב, שניים מהם נפטרו סמוך להשתלה.

תופעה חדשה זו הביאה אותי לחקור את הנושא, ואני מודה שמימצאיי, שתמציתם מובאת להלן, הדהימו אף אותי.

מסתבר, שהתופעה של נטילת איבריהם של נידונים למוות בסין לצורך השתלה ומיסחורם ידועה בעולם הרחב מזה שנים רבות, למרות היותה מוכחשת על-ידי השלטונות במדינה. בשנת 1997 פירסם דויד רוטמן, מנהל המרכז למחקר החברה והרפואה באוניברסיטת קולומביה בניו-יורק וחבר הוועדה לזכויות אדם של מדענים באקדמיה הניו-יורקית למדעים, מאמר [1] שנכתב בעקבות מסעו לסין בניסיון להתחקות אחר המתרחש בה בתחום נטילת אברי נידונים למוות להשתלה. במאמר מתאר המחבר את מסך השתיקה הכבד בנדון שבו נתקל מצד כל הגורמים הרפואיים והממשלתיים עמם נפגש. לעומת שתיקתם של הרופאים הסיניים, מביא המחבר את עדותם של רופאים מטייוואן, שבה הופסק הנוהל של נטילת אברי נידונים למוות בשנת 1994. בדומה לסין, היו הנידונים למוות בטייוואן מוצאים להורג ברייה בראשם:

במקרים שבהם הייתה אמורה להתבצע נטילת איברים, היה רופא מרדים את האסיר בטרם הוצאתו להורג, מצנרר את קנה הנשימה שלו ומתקין עירווי בזרועו. האסיר היה נלקח לחצר הכלא, עיניו היו מכוסות והוא היה נורה בראשו. הרופא היה ניגש אליו מיד, חוסם את הדימום וכן נותן לו תרופות להעלאת לחץ-הדם ותפוקת הלב, על-מנת להבטיח אספקת דם לאברי הגוף ולמנוע מהם מלהינזק. הגווייה הייתה מועברת אז לאמבולנס שהמתין ובו הייתה מחוברת למכשיר הנשמה במהלך הנסיעה לחדר הניתוח בבית-החולים, שם כבר המתין החולה המקבל.

רוטמן מאזכר במאמרו את החוק החשאי שנחקק בסין כבר בשנת 1984 שנקרא "הוראות זמניות הנוגעות לשימוש בגופות או איברים מגופות של פושעים שנידונו למוות", שהוא לראשונה לידיעת הציבור במערב על-ידי חוקר מטעם ה-Human Rights Watch. בחוק נקבע מפורשות, שניתן להשתמש בגופות או איברים מאסירים שנידונו למוות לצרכים רפואיים בכפוף לאחד משלושה תנאים: אם אין אף אדם הדורש את הגופה; אם האסיר הנידון למוות נידב את גופתו למטרה; או אם משפחתו נתנה את הסכמתה. בחוק אף מפורטים ההליכים לביצוע הפעולה: "השימוש בגופות או באיברים מנידונים למוות חייב להישמר בסודיות מוחלטת, ותשומת לב מיוחדת תינתן על-מנת למנוע תגובות שליליות לנושא [...] רכב ממותקן למטרות ניתוח מטעם משרד הבריאות יורשה להיכנס לאתר ההוצאה להורג, על-מנת

תקציר

בסין מתבצעות מזה כשני עשורים השתלות מאיברים הנלקחים מאסירים שנידונו למוות. השתלות אלה, המבוצעות תוך הפרה גסה של כל כללי האתיקה הרפואית ובניגוד לכל האמנות הבינלאומיות, הפכו לענף מסחרי משגשג בסין. בסקירה מובאות עדויותיהם של אסירי ושל רופא סיני שברחו למערב המתארות את האופן המזוועי שבו מתבצעות נטילות האיברים מהנידונים למוות, לעיתים עוד בטרם מותם. במשך שנים הכחישו שלטונות סין את קיומו של הליך זה, אך בעקבות לחץ דיפלומטי בינלאומי הן הודו בכך אך באחרונה.

מצוקתם של החולים הישראלים הממתינים להשתלת איברים בארץ, עקב מיעוט התרומות במדינה, מביאה רבים מהם לנסות ולחפש את דרכם לסין בניסיון להציל בה את חייהם. מימון הנסיעה לסין לחולים אלה בידי הגופים המבטחים השונים בישראל מקנה מעין גושפנקא של חוקיות לנושא מטעם המדינה. עלינו כחברה לחדול מנוהג נפסד זה לאלתר, ולהפנות את מירב מאמצינו האנושיים והכלכליים להגברת תרומות האיברים מן המת בישראל.

מ זה מספר שנים מצאו להם החולים הישראלים המועמדים להשתלת כליה פיתרון חדש – נסיעה לסין. עד כה זכו כ-200 חולים ישראלים לכליה חדשה בסין. כמי שעיסוקו הוא בתחום השתלות הלב ולא הכליה, סברתי עד כה לתומי כי מקור הכליות בסין הוא מתורמים חיים המוכרים את כלייתם, ובמדינה ענייה כמו סין, שמספר תושביה הוא למעלה ממיליארד איש, אין כל פלא שניתן למצוא בקלות תרומות כליה מהחי להשתלה.

והנה באחרונה תפחה המציאות על פניי. חולה שהיה רשום כמועמד להשתלת לב אצלי במשך כשנה הודיע לי שהוא עומד לנסוע לסין על-מנת לעבור שם את השתלת הלב, תוך שהוא מדווח לי כי הודיעו לו מראש את התאריך שבו תבוצע ההשתלה. החולה אכן נסע לסין ועבר את השתלת הלב המוצלחת בתאריך המתוכנן. מקרה זה הכה אותי בהלם, שכן האופן היחיד בו ניתן לקבוע מראש מועד להשתלת לב הוא האם ידוע מראש רגע המוות המוחי של תורם הלב. המצב היחידי שבו ניתן לקבוע זמן רב מראש מועד שכזה הוא במקרה שבו תורם הלב מוצא להורג.

סיפורו של החולה שלי, שהיה הישראלי הראשון שעבר

* ר' מאמר מערכת בעמודים 746-748.

מידות מפתח: השתלות; סין; השתלת איברים; איברים שנקצרו מנידונים למוות; השתלות בסין.

Key words: Organs' transplantation; Organs' harvesting from executed prisoners; Transplantations in China.

קרובות הוצאת האיברים היא לכשעצמה השיטה להוצאה להורג. לדבריו אמר לו הסוהר כי "תחילה הנידונים מורדמים, כמו שמוציאים להורג חזיר [...] אנחנו עוטפים אותם ב בד ומביאים אותם לאתר ההוצאה להורג. לאף אחד לא אכפת אם הם מתים או חיים." הוא הוסיף בעדותו וסיפר, כי קיבל הוכחה ברורה לנטילת איברים מנדון למוות נגד רצונו לאחר שתיכנן עם חבר לכלא, שנדון אף הוא למוות, כי אם הלה יראה צוות רפואי מצויד להוצאת איברים הממתין לו בעת הוצאתו להורג הוא יצעק, "אני לא חולה! אני לא זקוק לרופא!", ואילו אם לא יראה את הצוות הזה יצעק באופן הרגיל שבו נוהגים הנידונים לצעוק בדרך כלל. ווי העיד, כי כעבור זמן שמע את חברו צועק את הצעקה המוסכמת ביניהם. "תחושתי הראשונה", העיד ווי, "הייתה תחושה של סיפוק על כי סוף-סוף הוכח הפשע. אך מהר מאוד התחלפה התחושה בתחושת כבדות ביודעי שבחור צעיר זה השתמש בחייו על-מנת לתעד את הפשע הבלתי-יאומן הזה".

הרופא הסיני ד"ר וואנג גואוקי, לשעבר רופא בבית החולים Paramilitary Police Tianjin General Brigade Hospital שברח וקבל מקלט מדיני בארה"ב, העיד בחודש יוני 2001 בפני תת-ועדה של בית-הנבחרים האמריקאי ליחסים בינלאומיים ולזכויות אדם [5]. ד"ר גואוקי סיפר, כי במהלך עבודתו ביחידת הכוויות של בית-החולים הסיר את העור ואת הקרניות מגוויותיהם של למעלה ממאה אסירים שהוצאו להורג:

על-מנת לקבל גוויה מאתר ההוצאה להורג, קיבלו קציני הביטחון ופקידי בית המשפט "מעטפות אדומות" ובהן שטרות כסף סיני בסך שווה ערך ל-\$24 עד \$60 לגוויה. ואז, לאחר ההוצאה להורג, הגוויות היו מוכנסות במהירות לחדר הניתוחות במקום למשפחה, ואנו היינו מוציאים מהן עור, כליות, כבדים, עצמות וקרניות.

ד"ר גואוקי העיד, כי חמש עד שמונה פעמים בשנה היה בית-החולים שולח מספר צוותים רפואיים לאתרי הוצאות להורג לצורך נטילת חלקי עור מהנידונים. הצוותים היו לבושים בבגדים רגילים ולא במדים רפואיים, והקפידו לנסוע ברכבים שהוסרו מהם לוחיות הזיהוי הממשלתיות. לאחר שיחידת הכוויות בה עבד הפכה ליחידה הרווחית ביותר באזור, בזכות מכירת פיסות העור לנפגעי הכוויות בסכום של \$1.2 לכל סנטימטר מרובע, הורחבה התוכנית וכללה גם את המחלקה האורולוגית בה החלו מתבצעות השתלות כליות שנלקחו מן הנידונים למוות.

השלב הראשון בתהליך השתלות הכליה, שהחל בשנת 1990, היה מציאת תורם כליה מתאים למושתל מקרב הנידונים למוות. לצורך כך, העיד ד"ר גואוקי, הוא התלווה לרופא אורולוג לכלא

להוציא את האיברים, אך נאסר על העובדים להשתמש ברכב הנושא את סמל משרד הבריאות או ללבוש מדים לבנים. שומרים חמושים יוצבו מסביב לאתר ההוצאה להורג כל עוד מתבצע ניתוח הוצאת האיברים."

רוטמן מעיר, כי המחשבה שנידון למוות בסין יכול לתת הסכמה בעלת משמעות לתרומת איבריו, בייחוד כשהוא כלוא וכבול באזיקים בצינוק מחליא, היא מגוחכת. כמרכן אין זה ריאלי להניח שבני משפחתו ירגישו חופשיים לסרב לבקשה מגורמי ממשל לתרום את איבריו בחברה אוטוקרטית ומדוכאת כמו סין, שבה ההוצאה להורג נחשבת כבושה למשפחה ובה מחויבים קרובי הנדון למוות על-ידי השלטונות לשלם אפילו בעבור כדורי הרובה שבהם נעשה שימוש בעת ההוצאה להורג. רוטמן מסכם ואומר כי "לו היו אסירים המוצאים להורג מואכלים לכלבים, היו רוב האנשים רואים בכך תופעה נתעבת. אל לנו לראות את תופעת נטילת אברי הנידונים למוות בסין כמקובלת יר-תר".

בדו"חות השנתיים של אירגון אמנסטי הבינלאומי מאז שנת 1993 מובאות עדויות רבות על השימוש הבלתי חוקי הנעשה בסין באיבריהם של נידונים למוות [2]. להערכת האירגון כ-90% מן האיברים המור-שתלים בסין נלקחים מנידונים למוות. מן הדו"חות עולה בבירור כי מספר הנידונים למוות בסין עולה על מספר הנידונים למוות בכל שאר מדינות העולם יחדיו, וזאת למרות שאוכלוסיית סין מהווה רק חמישית מאוכלוסיית העולם. העבירות בגינן יכול להיות מוטל עונש מוות בסין הן, בין השאר, גם מעילה, אונס, גניבת מכונית וסחר בסמים. אולם כפי שמציינים קמרון ו-הופנברג במאמרם על האתיקה של השתלות האיברים [3], מאחר שעונש המוות

מיושם עדיין בכמאה מדינות בעולם, ובכללן ב-37 מדינות בארה"ב, יש להפריד את הדיון בנושא קבילות עונש המוות כשלעצמו מן הדיון בנושא נטילת אברי הנידונים למוות לצורך השתלתם. בהקשר זה הם מציינים, כי מבין המדינות שבהן מוטל עדיין עונש מוות, סין היא כיום המדינה היחידה בעולם המאפשרת את נטילת אברי הנידונים. המיסחור שנעשה בסין באברי הנידונים למוות, הנמכרים לחולים מכל מדינות העולם, מוסיף לדברי המחברים חטא על פשע.

ווי גינגשנג, פעיל במרכז לזכויות אדם של אוניברסיטת קולומביה, העיד בפני הוועדה ליחסים בינלאומיים של בית הנבחרים האמריקאי ביוני 1998 [4]. ווי, שנידון למוות בסין אך הצליח לברוח, העיד כי בהיותו בכלא גילה לו סוהר שלעיתים

◀ **מוצקתם של הממתנים להשתלת איברים בישראל עקב מיעוט התרומות מביאה רבים מהם למצוא את דרכם לסין, שם מבוצעות השתלות מאיברים הניטלים מנידונים למוות.**

◀ **נטילת האיברים מהנידונים למוות בסין, לעיתים עוד בטרם מותם, והמיסחור בהם מתבצעים מזה שנים בניגוד לכל האמנות הבינלאומיות, תוך הפרה גסה של כל כללי האתיקה הרפואית. במשך שנים הוכחש הנושא לחלוטין על-ידי השלטונות בסין, אך רק באחרונה, בעקבות לחץ דיפלומטי בינלאומי, הם הודו לראשונה בקיומן של השתלות אלה.**

◀ **החולים הישראליים הנוסעים לסין לצורך ההשתלות זוכים למימון כל הגופים המבטחים במדינה, ובכך מוענקת מעין גושפנקא של חוקיות מטעם המדינה להמשך ההליך הנפשי. יש לחדול מנוהל נפסד זה לאלתר, ולהפנות את מירב המאמצים האנושיים והכלכליים בישראל להגברת תרומות האיברים מן המת.**

סין לחדול מהנוהל "המבחיל והנפשע" שהוכחש על ידם מכל וכל, וציין בנוסף כי ארה"ב מחויבת לחקור ולמצות את הדין עם כל מי שמעורב בנושא והנתון תחת שיפוט החוק האמריקאי. יושבת ראש הוועדה של בית-הנבחרים, הגברת רוסי-לטינז, הודיעה בסיום הישיבה על הצעת חוק שהיא עומדת להעביר לפיה תיאסר כניסתם לארה"ב של רופאים סיניים שירצו להתמחות בתחום השתלות האיברים [7].

אולם למרות כל המאמצים הללו נמשך התהליך בסין. בראיון שקיים כתב רדיו אסיה החופשית [8] בחודש מרץ 2005 עם אחות מבית-החולים מספר 3 בעיר גואנגזו שברדום סין, המסונף לאוניברסיטת סון-יאט-סן היוקרתית ונודע בביצוע השתלות כליה וכבר מרובות, נשאלה האחות האם האיברים המושללים נלקחים מגויות של נידונים למוות, וענתה, "כן, בעיקר". כשנשאלה האם האיברים נלקחים מהנידונים עוד טרם מותם, היא ענתה, "בוודאי, אלה הם איברים חיים ובריאים ביותר". בכיר בהנהלת בית-החולים שרואיין אף הוא ונשאל האם מקור האיברים הוא מנידונים למוות ענה, "אל תשאל בבקשה שאלות הנוגעות למקור האיברים. על כל פנים אנחנו נוהגים כך כבר שנים רבות". הוא סיפר עוד, כי חולים הממתינים להשתלה יכולים לזכות בכבוד בתוך כשבוע או לכל היותר בתוך כחודש.

כל האיגודים הרפואיים הבינלאומיים, כדוגמת איגוד הבריאות העולמי [9], האיגוד הרפואי העולמי [10] והחברה הבינלאומית להשתלות [11], גינו את נטילת אבריהם של נידונים למוות לצורך השתלות וממילא את המיסחור בהם, ואסרו על רופאים ליטול כל חלק בתהליך.

ממש עם סיום כתיבת שורות אלה פורסמה בעיתונות הידיעה [12] שלפיה סגן שר הבריאות הסיני הודה לראשונה כי בסין אכן מתבצעת במשך שנים מכירת איברים שנטלו מנידונים למוות לחולים זרים. סגן השר הודיע, כי "בכוונת הממשל לקדם את התקנות הקשורות בהשתלות איברים, על-מנת להביא לסטנדר-דיציה של נוהל אספקת האיברים מאסירים הנידונים למוות ולנקות את השוק הרפואי". הוא הדגיש כי בכוונת התקנות החדשות שיותקנו לשפר את תדמיתה של סין בתחום השתלות האיברים ולאפשר לנידונים למוות "שליטה נרחבת יותר" באשר להחלטתם האם לתרום את אבריהם. באורח אירוני, התפרסם באותו היום הדו"ח המיוחד של שליח האו"ם לסין שבו מפורטות שיטות העינויים השונות של אסירים הנהוגות עדיין בסין.

בישראל זוכים החולים היוצאים לסין לצורך השתלות למימון הגופים המבטחים השונים, וכך מוענק להליך מעין גושפנקא של חוקיות מטעם המדינה. אין ספק כי מצוקתם של החולים הממתינים בישראל לתרומת איברים להשתלה היא גדולה לנוכח מיעוט תרומות האיברים מן המת בישראל בהשוואה לשאר מדינות המערב. מצוקה קשה זו גורמת לחולינו לנסות את מזלם בכל אפיק שימצאו, ויהא זה גם אפיק בלתי חוקי ובלתי מוסרי, ובלבד שיצילו את חייהם. ואולם אין בכוחה של מצוקת האחד להצדיק ביצוע פשע באחר. אינני מלין על החולים הנואשים עצמם, אלא על גופי המימסד המממנים ומאפשרים להם את ביצוע ההשתלות בסין. אומנם ייתכן כי בכתיבת חולים מסוימים בסין מתקיימות במקביל גם השתלות איברים הניתלים מתורמי איברים לגיטימיים. אולם לנוכח העדויות הברורות שהובאו כאן, כל עוד

והם לקחו מן הנידונים דגימות דם, תוך שהם מלווים על-ידי שוטר שסיפר לנידונים כי מטרת בדיקות הדם היא לברר את מצבם הבריאותי, מבלי ליידע אותם במטרה האמיתית. כשאותר נידון למוות מתאים עבור המושל הוא היה מקבל זריקת הפריץ בבוקר יום הוצאתו להורג:

באתר ההוצאה להורג היינו אני וחבר האחראים לנשיאת האלונקה. מיד לאחר שהאסיר הכפות בידיו וברגליו היה נורה בראשו, היה הקצין האחראי מסיר ממנו את הכבלים. היו לנו חמש-עשרה שניות להביא את הגופה לאמבולנס שחכה. בתוך האמבולנס טובי המנתחים האורולוגים היו מוציאים מהגופה את שתי הכליות וממהרים איתן בחזרה לבית-החולים שבו המתין כבר החולה המקבל. בינתיים, צוות היחידה לכוויות שלנו המתין עד תום הוצאתם להורג של שלושה אסירים נוספים והיה ממחר עם גופותיהם לאתר משרפת הגופות, שם כחדר סמוך היינו מסירים מהם פיסות עור. מאחר שלמנהל בית-החולים שלנו היו קשרים מסחריים עם בית-החולים למחלות עיניים באזור הוא הורה לנו ליטול גם את קרניות המוצאים להורג.

למרות שביצעתי הליך זה כמה פעמים, מקרה מסוים שאירע באוקטובר 1995 מייסר מאוד את מצפוני. נשלחנו אז ל-Hebei Province ליטול כליות ועור. הגענו יום אחד לפני ההוצאה להורג של אדם שנידון למוות בגין שוד ורצח. לפני ההוצאה להורג הזרקתי לאסיר זריקת הפריץ למניעת קרישת הדם. השוטר סיפר לאסיר כי זוהי זריקה של חומר הרגעה שנועד למנוע ממנו סבל מיותר בעת ההוצאה להורג. האסיר הגיב בהבעת תודה ממשל. באתר ההוצאה להורג נתן המפקד את הפקודה "אש!" והאסיר נורה ונפל. אם משום שהחיל היורה היה עצבני וכיוון שלא כהלכה או שירה במתכוון כך שלא יפגעו איברים חיוניים, האסיר לא מת עדיין אלא שכב על הקרקע והתכווץ. למרות זאת הורו לנו לקחת אותו אל האמבולנס, שם הוציאו האורולוגים את כליותיו במהירות ובדייקנות. כשסיימו האסיר עדיין נשם וליבו עדיין פעם. מפקד ההוצאה להורג שאל אם מותר להם לירות בו בשנית על-מנת לחסלו, ונענה על-ידי פקיד בית-המשפט המחוזי, "תחסוך את הירייה. בלי שתי הכליות אין לו בכל מקרה סיכוי לשרוד". האורולוגים מיהרו עם הכליות בחזרה לבית-החולים, וצוות ההוצאה להורג עזב את המקום. צוות יחידת הכוויות נותר בתוך האמבולנס על-מנת ליטול את פיסות העור. יכולנו לשמוע אנשים מסביב לאמבולנס, ומאחר שפחדנו שזו יכולה הייתה להיות משפחתו של הנידון למוות שעלולה לנסות ולחדור לאמבולנס, הפסקנו את עבודתנו מבלי להשלימה והגופה המתה למחצה הושלכה בשקית פלסטית לתוך רכב משרפת הגופות. בעודנו עוזבים את המקום עם האמבולנס הושלכו לעברנו אבנים מאחור.

אותה ועדה של בית-הנבחרים שמעה גם את עדותו של מייקל פרמלי, עוזר בכיר לשר החוץ האמריקאי, שדיווח לוועדה על פעילות משרד החוץ לעומת שלטונות סין בנושא [6]. הדובר ספר לוועדה כי משרד החוץ האמריקאי מודע לביצועם של השתלות איברים בסין מאיבריהם של נידונים למוות מאז תחילת שנות התשעים, ואף לדיווחים מזוועים על נטילת איברים מאסירים בעודם בחיים או על הוצאות להורג שתוזמנו לפי צרכי נטילת האיברים להשתלה. פרמלי פירט בפני חברי הוועדה את מאמציה הדיפלומטיים המגוונים של ארה"ב ללחוץ על שלטונות

4. *Baard E & Cooney R*, China's Execution, Inc. The Village Voice, 2001; May 2-8 <http://www.villagevoice.com/news/0118,baard,24344,1.html>
5. Habeas Corpus. Harper's Magazine, February 2002. <http://www.harpers.org/HabeasCorpus.html>
6. *Parmly ME*, Sale of human organs in China. June 2001 <http://www.state.gov/g/drl/rls/rm/2001/3792.htm>
7. *Charatan F*, Doctors testifies to China's reuse of prisoners' organs. *BMJ*, 2001; 323: 69.
8. Radio Free Asia: Top Guangzhou Hospital Does Roaring Trade in Executed Prisoner Organs. December 2005 http://www.rfa.org/english/news/2005/03/31/china_organs/
9. World Health Organization: Guiding principles on human organ transplantation. *Lancet*, 1991; 337: 1470-2
10. The World Medical association: World Medical Association Statement on Human Organ & Tissue Donation and Transplantation. October 2000. <http://www.wma.net/e/policy/wma.htm>
11. The Transplantation Society: Policy & Ethics. <http://www.transplantation-soc.org/policy.php>
12. *Macartney J*, China to 'tidy up' trade in executed prisoners' organs. *The Times* December 3, 2005. <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,3-1901558,00.html>
13. חוזר המנהל הכללי של משרד הבריאות, 7/06: מימון השתלות איברים במדינות חוץ http://www.health.gov.il/download/forms/a2819_mk07_06.pdf
14. *Watts J*, China bans buying and selling of human organs. *The Guardian*, March 29, 2006. <http://www.guardian.co.uk/china/story/0,,1741784,00.html>

נמשך במדינה זו ההליך הנפשע של נטילת אברי הנידונים למוות בלא הסכמתם, אל לנו כחברה לתת את ידינו להנצחתו של הפשע נגד האנושות המתקיים בנושא, ועלינו לגנותו בקול רם וברור, ולאסור באופן גורף ביצוע השתלות לישראלים בארץ זו. מוטב היה לו הפנינו את מאמצינו האנושיים והכלכליים להגברת המודעות לתרומת איברים מן המת בארץ ולפתרון מצוקתם של חולינו בישראל.

לסיכום, בין סיום כתיבת המאמר לבין פירסומו קרו שני אירועים ראויים לציון בתחום. הראשון הוא פירסומו של חוזר המנהל הכללי של משרד הבריאות שנושא "מימון השתלות איברים במדינות חוץ", המורה לקופות החולים "להקפיד על כך כי הדבר יעשה אך ורק באמצעות מוסדות מדינה ואירגונים בינלאומיים המוכרים למרכזו הלאומי להשתלות, ואשר לגביהם ניתן לסמוך על כך שהאיברים הנתרמים לא הושגו באמצעות פעולות סחר או כפייה למיניהם" [13]. האירוע השני הוא הודעתו של שר הבריאות הסיני שלפיה החל ב-1 ביולי 2006 תאסור סין כל מכירה או קנייה של איברים להשתלה, וכי לא תבוצע תרומת איברים בלא הסכמה חתומה בידי התורם [14]. ימים יגידו האם אכן תיאכפנה ההנחיות החדשות הן בסין והן על-ידי קופות החולים בישראל.

ביבליוגרפיה

1. *Rothman DJ*, The Body Shop. *Sciences*, 1997; 35: 17-21
2. Amnesty International Index: ASA 17/003/2004, People's Republic of China-Executed "according to law"? – The death penalty in China. <http://web.amnesty.org/library/index/engasa170032004>
3. *Cameron JS & Hoffenberg R*, The ethics of organ transplantation reconsidered: paid organ donation and the use of executed prisoners as donors. *Kidney Int*, 1999; 55: 724-732

מחבר מכותב: יעקב לביא, היחידה להשתלות לב,
 המרכז הרפואי שיבא, תל-השומר 52621
 טלפון: 03-5302225, סולורי 052-6666271, פקס: 03-5302410
 דוא"ל: jaylavee@netvision.net.il